

քայն¹ . . . մի անգամ եւ երկից վառ չա-
րու թեանդ. քո, ասէ Պիղատոս, արքա քաջ,
ոչ այգպէս տէր իմ կայսր. այլ յազգս անի-
ծից եւ անօրէն ազգին չընկից, զի նենգեցին
ինչ: Արտանեաց կայսրն եւ գրեաց ամենայն
անգրիտօսք ամենայն մեծամեծօքն Հռոմայեցոց
վասն կատարել ազգին չընկից այսպէս:

Իկիանոսի նախարարի կողմանցն արեւելից
ինչպալ:

Կանիցես զանդգնութիւնդ երուսաղեմի,
զոր ինչ արար անօրէնութիւն ի վերայ տեառն
Յիսուսի որդւոյ Աստուծոյ, այն որ ի Պիղատոսէ
ամբարշտէ դատապարտեալ ել ի իսա՛, որ յա-
ղաքս անիրաւ չարարանացն խաւար կալաւ զա-
մենայն ծագս երկրի. մինչեւ մեծ ի կորնչել.
արդ կամ լիցի քեզ եւ իմով հրամանաւ եր-
թիցես ամենայն զօրօքդ ի կողմանդդ այդոսիկ
եւ առցես ի գերութիւն զամենայն բնակիչս
նորա եւ հրամանաւ այսու անիցես ի վերայ
նոցա զամենայն վիշտս չարարանաց եւ զնեն-
գութեանց ըստ արժանեաց իւրեանց եւ զրուես-
ցես զազգս նոցա ընդ ամենայն Տէնթանոս ի
ծառայութիւն. զի մի բնաւ երեսնացին նորա ի
վերայ երկրի. քանզի ին են նոքա բազում չա-
րութեամբ, որպէս լուայ ԱՄբագրու թագաւորէ
. . . Իբրեւ էառ զհրամանս զայս Իկիանոս . . . :

Այստեղ ընդհատում է մեր ձեռագիրն, որ
անշուշտ մի քաղաւած պիտի լինի ի Գործոց
Պիղատոսի՝ Նիկողիմեայ ընծայուած Աւետարա-
նից (ի կարգի Այսպոյնից): Քրիստոնէութեան
առաջին դարերում Նիկողիմեայ աւետարանը
մեծ Տոնակ էր վայելում եւ նորանից վկայու-
թիւններ էին բերում իւրեանց գրուածքների
մէջ սուրբն Յուստինոս, Տերապոլեանոս, Եւսե-
բիոս եւ այլ Հարք. այդ աւետարանը բազկա-
ցած է երկու տարբեր մասերից, առաջինը՝ մինչ-
եւ տասնամիլեցորորդ գլուխը, ըովանդակում է
իւր մէջ Քրիստոսի դատապարտութիւնը, չար-
չարանքը, թաղումն եւ յարութիւնը համաձայն
աւետարանիչների աւանդութեան եւ Պիղատոսի
գործոց. իսկ երկրորդ (XVI—XXVII) պարունա-
կում է Կարինոսի եւ Լեւկիոսի որդւոց Սիմէոնի
Տիստոցըրի պատմութիւնը. (տե՛ս Մատնաւ
դարան Հայկական Թարգմանութեան նախնեաց
էջ 199—202, զենետիկ 1889):

Ո. ՅԱՎԷՆԻՍԻԱՆՍԵՅ

Մոսկուա, Մայիս 30, 1894:

¹ Արգար, Արշամայ որդի. տե՛ս Պատմ. Ի. Խորե-
նացւոյ գիրք Բ. գլուխ 33:

Յ. Գ. Իմ ձեռագրին մէջ կայ նաեւ Թով-
մայի Մեծօրհնացւոյ կենսագրութիւնը հետեւեալ
խորագրով:

Պատմութիւն մեծի ռաբունայեօտին
Թովմայի, զոր արարեալ կիրաւոս բանաւեր
վարդապետի, Որշափ ինչ յայտնի է այս
փոքր գրութիւնը, ընդ ամենը 10 էջ, մինչեւ
այժմ չէ լոյս ընծայուած, եւ միայն Կ. Կոս-
տանեանց դիտաւորութիւն ունի մի օր հրա-
տարակելու Թովմայի պատմութեան հետ:

Ի. Յ.

ՆԱ ԿՈՐԻՆԹԻՍԻ ԵՐՐՈՐԳ ԸՆԺՈՒՆԵՐԸ ԿԵՆ ԹՈՒՂԹԸ

Տարւոյս Փետրուար 26 Վերթիկալեկի Վիշլիմ
ի Թագաւորին տարեգարծին տղիւ Քիւպրիկի մե-
մարանն ըստ սովորութեան Տեմարանական հանդէս մը
գումարած է: Այս անգամ ալ տղի հանդիսի հոգիւ-
րազրին կցուած է՝ ըստ սովորութեան՝ ընդարձակ բա-
նապիտակս Տոտաւագութիւն մը: Հեղինակ Տոտաւա-
ցութեանն է մեր ընթերցողաց ծանօթ հայերէնագէտ
Տր. Գ. Փէթթէր, նոյն Տեմարանին աստուածաբանական
բաժնին Ս. Գորց մեղնութեան ուսուցչապետն, որ իրեն
նիւթ առած է հայ մատենագրութեան պատմէ մէկ
զանօք, այն է Պառադիսի անուամբ առ Վորգմիացիս ուղ-
ղեալ անվերջական Տրյոպոզ ինտիմը: Այս գեղեցիկ
գործը լոյս տեսած է Միաբանութեան տպարանէն
(Dr. P. VETTER, Der apokryphe dritte Korintherbrief.
Wien, Mechitharistenbuchdruckerei, 1893. 8° pp. 100.)
եւ կը բաժնուի հինգ գումաներու: Առաջին մէջ քննու-
թիւն կ'ընէ հայագէտն յիշեալ գործին ծագման, եւստորի,
հայ եւ ալ մատենագրութեան մէջ ունեցած ազդեցու-
թեան. երկրորդին մէջ՝ քննոր հրատարակութիւն մը
հայերէն ընագրին ճաշկերպի ձեռագրաց համեմատու-
թեամբ, եւ անոր գերմ. թարգմանութիւնը: Ապա կու
գան լատիններէն ընագրին, Տիբրիմայ Մեկնութիւնը
նոյն անվանը թղթին (— որ միայն հայերէն կը զետ-
նուի, —) եւ վերջապէս Ողոտնեցի Յովհ. Կախիկի Մեկ-
նութեան հայերէն ընագրից եւ գերմ. թարգմանու-
թիւնը: Ինչպէս հայագիտիս ըսող գրութիւնը՝ այս
գործը ալ յաշիւղողով կը ծանօթացնենք ընթերցողաց
թարգմանութեանն անուագրական մասաց: Թարգմա-
նութեան մէջ զուր մնացած են միայն այնպիսի մա-
սունք, զորոնք հայ ընթերցողաց համար անելորդ քրե-
ցաւ թարգմանել:

Միեւնոյն նիւթով վրայ սակէ իրք թ տարի յա-
նալ ընդարձակ հատուած մը սկսած էր հրատարակել
հայագէտս Քիւպրիկիս Աստուածաբանական Եռամսա-
թեթիւն մէջ (P. VETTER, Der apokryphe dritte Korin-
therbrief, neu übersetzt und nach seiner Entstehung
untersucht: Theol. Quartalschrift 1890, IV, pp. 610—639)
որ միայն մէկ մասն էր անդրոշին, իսկ մնացեալը լոյս
չէր տեսած: Այս վերջին հատուածին արդէն պատրաստ
թարգմանութիւնը մէկտէ կը թողնուք. վասն զի հեղի-
նակին նոր գրութեամբն ընդիւղը հիմնովին տաւառ-
րուած է, մինչառաջին հատուածը կիսակատար մնացած էր:

Հ. Յ. Տ.

Ա.*

կորնթացից Գ թղթին ցայժմ՝ նշում հրատարակողինը:

Ա. Կորնթացի Երրորդ թուղթն Եւրոպացւոյ ծանօթացաւ ամենէն յառաջ Ջովիւնիայէն բերուած Տայերէն ձեռագրէ մը, որուն մտադիր բնէլ տուաւ Յակոբ Ուշէր. (Jacob Usher.)¹ Այս ձեռագրին համեմատ հրատարակեց Դաւիթ Վիլքինս (David Wilkins) Տայերէն բնագիրը 1715ին յԱմսթերամ:² Բայց ձեռագիրը շատ թերակատար էր, վասն զի ոչ միայն միջնակեալ պատմական մասը կը պակտրէ, այլ նաեւ Աւագերջին Պատառնի մասը շատ համառոտուած էր: Երկրորդ ձեռագիր մը՝ Հալէպէն բերուած՝ հրատարակեցին Վիստանի (Wiston) Վիլհէլմը եւ Գեորգ եղբայր 1736ին Է Լոնտոն՝ Իրբել Յաւելուած Մ. Խորենացւոյ պատմագրութեան իրենց հրատարակութեան (էջ 369—384), որուն յառնարին վերնագիրն է՝ «Ծաւելուած Մատենագրութեան Հայոց. յորում են լույսը բերուած, առաջին՝ Կորնթացւոյ և Պաղատի Մատեցւոյ, եւ երկրորդ՝ Պաղատի առ Կորնթացի, եւ Տայերէն ձեռագիր մասնէն զայս առաջին նուագ բովանդակ անթերի հրապարակեալ եւ թարգմանեալ եւ յունարէն եւ լատիններէն բարեւոյ»:³

Միակերպակաւ երրորդ անգամ՝ հրատարակուեցաւ Միքիթարեան գիտական Ն. Յովհ. Ջօհրպետեան Ս. Գրոց Տայերէն թարգմանութեան հրատարակութեան մէջ: Այս գործը 180 ին լոյս տեսաւ Է Վենետիկ կրկին ձեռքով, չորեքժալ՝ մէկ հատորի մէջ, եւ գարեմալ ութիւնով չորս հատոր. չորեքժալ հրատարակութիւնն երկրորդ անգամ 1854ին հրատարակեց Ն. Սրբէր Բագրատունի: Իմ՝ ձեռքս ունիմ միայն 1805ին չորեքժալ հրատարակութիւնն, որուն Յաւելուածն մէջ (էջ 25—27) կը գտնուի Կորնթացւոյ Գ թղթը: Ջօհրպի հրատարակութեան վայր հիշենալ է Կորնթացւոյ Գ թղթին՝ Տայ բնագիրն այն տպագրութիւնն ալ, որ կը գտնուի Ն. Յարթթիւն Աւագրեանի Տայ. անգղիներէն ձեռակառութեան մէջ, որ երեք տպագրութիւն ունեցած է:⁴

* Յաղորդեալ ուրեմն թարգմանութիւնն նմալագոսի գործոյն առաջին զեկոյն՝ «Մատենագրական-պատմական ներածութեան» (pp. 1—38: Literar-geschichtliche Einleitung.) ձեղնակին այս զեկոյն մանաւարձանունն (ss) յատմանիշներուն են, որոնց տնն մնաց զեկատառնը զորնը:

Վ. Ջով. R. in k, das Sendschreiben der Korinther etc. 1863. p. 1: Carrière-Berger, la correspondance apocryphe etc. 1891. p. 8.

Վ. Վիստանի եղբայր Տամիր Կորնթացւոյ Գ թղթը մասնաւոր անձնական նշանակութիւն մ'ունէր: Ինչպէս որ Յաւելուածն մէջ (էջ Ա—Գ) կը պատմեն, այս թղթովը եղաւ ասիք իրենց Տայերէն սորթնու: Իրենց հարբ՝ Վիլհէլմը Վիստան՝ անգղիացի ժամանակակից մը ձեռք գնած կը վերցնէր Տայերէն ձեռագիրն, որուն պարտաւոր բնագիրը Հալէպ շատու Տայ մը թարգմանած էր արարակին, բայց չգտաւ Վիստան Վնդգիլ մէջ եւ ոչ մէկն որ Տայերէնի սեղանի վրայ, իսկ ի վերնագիր միայն երկու հոգի, այսինքն Լաքրոզ (La Croze), որ այն ժամանակ Պրոքին մասնաւոր արարակն էր Է Էշեմար (Schroder), որ Լոնէ եկեան ընդաց աւտոյշպետ էր Ի Խորդոյրի: A Grammar english and armenian. 8vo 1819. —

Բնագրին այս հրատարակութեանց կրնանք կցել գերմաներէն թարգմանութիւն մ'ալ, որուն նշանակութիւնն գրեթէ հաւասար է Տայերէն բնագրի հրատարակութեան մը հետ: Գերմանացի աստուածաբան մը՝ Պիլիփֆոնֆինկենի (Bischopshoffingen) աւետարանական Տայիւն՝ Վիլհէլմը Փր. Ռինք (Wilhelm Fr. Rink) ծանօթացած էր ի Վենետիկ վերսիւնալ Ն. Յ. Աւագրեանի հետ, եւ սկսաւ՝ օգնութեամբ գիտական հայապաշտը՝ Կորնթացւոյ Գ թղթին գերմաներէն թարգմանութիւն մը պատրաստել, Թէեւ Աւագրեան գերմաներէն չէր հասկընար, եւ ոչ ալ Ռինքը՝ Տայերէն, ուստի սորիպուած էին Տայերէն բնագիրն իմաստին նկատմամբ լատիններէնով եւ իտալներէնով իբրորւ միայն հասկընալ, սակայն այս իբրեւզ ի վերջոյ զլոյս հանուած թարգմանութիւնն այնպիսի գործ մ'եղաւ՝ որ սպաշոյապէս նաեւ գերմանացի Տայագիրի մը պատիւ կ'ընէ: Վասն զի այս թարգմանութիւնը պարզ փոխադրութիւն չէ, այլ՝ ինքն Ջօհրպի հրատարակութեան հետ միասին գործածենք, Տայ բնագրին գրեթէ նոր հրատարակութեան մը տեղը կը բռնէ: Առաջին անգամ Ռինքի ստուած սեղեկութիւններէն կ'իմանանք Ջօհրպի Ս. Գրոց հրատարակութեան համար գործածած ձեռագրաց թիւն ու հնուութիւնն. եւ որովհետեւ Ռինքը գտնորք (թուով ութ) գտաւորած է եւ յաճախ թէեւ ոչ միշտ՝ բնթերցուածոց տարբերութեանց արեւելք նշանակած, եւ ասիք զայս իւր թարգմանութիւնը լիովին բաւ առ բաւ հաւատարիմ է, կրնանք՝ իւր գերմաներէն ծանօթութիւնը Ջօհրպի նշանակած Տայերէն տարբեր թնթերցուածոց հետ Է միասին բաղդատութեամբ գործածելով՝ ըստ բաւականին ամբողջութեամբ Տայերէն բնագրին գննադատական առաջնորդ (aparatatus criticus) պատրաստել:¹ Ռինքը հրատարակած է իւր թարգմանութիւնը աս գրութեան մէջ՝ «Թուղթ Կորնթացւոյ առ Պաղատի եւ Պաղատի թղթով Գ առ Կորնթացի, պահուած Տայերէն թարգմանութեամբ, այժմ թարգմանուած գերմաներէնի՝ հանդերձ ներածութեամբ մ'անոր ժաւերականութեան նկատմամբ» (Հայտելալերէկ 1823.)²

Այսչափ է հայերէն բնագրին հրատարակութեանց պատմութիւնը: Առնց կը կցին երկու մասերս գտնուած եւ հրատարակուած լատիներէն թարգմանութիւնը: Առաջինը գտաւ գաղղիացի

A Grammar armenian and english, by P. P. Awker and L. o. d. B. y. o. n. 2vo 1833. 1873. Առաջինը 1819 տարուա՝ հրատարակութեան մէջ կը գտնուի անվերական Տայերէն բնագիրն եւ անցը. թարգմանութիւնն յէջ 176—194:

Բայց Ռինքը ամենաւերջ բոլորովին ժողովն չէ: Ինչ որ թուի (էջ 9) Կորնթացւոյ Գ անվեր թղթին ձեռագրաց մէջ ունեցած դից նկատմամբ կ'ընէ, բոլորովին հակասալ է Ջօհրպի նոյն գործերն հրատարակութեան յառաջարկին մէջ ստաւ սեղեկութեան: Այսպէս նաեւ դիտել կու տայ Ռինքը (էջ 236 տաւ. 5) Գ, 19 տաւը նկատմամբ թէ Վիստանից թով կը պակտն «ամենայն արարածը» ընթերցումն, բայց հան միայն «եւր մամոթիկ կը պակտն»:

Ռ. in k, das Sendschreiben der Korinther an den Apostel Paulus und das dritte Sendschreiben Pauli an die Korinther, in arm. Uebersetzung erhalten, nun verdeutschet und mit einer Einleitung über die Echtheit begleitet Heidelberg, 1823:

գիտնականն Մամուել Պերթե (Samuel Berger) Միլանու ամբիոսեան գրատան մէջ 1890ին, եւ Տրատարակեց ան բնագիրն իւր բարեկամին Գարիէրի (Auguste Carrière)՝ ծանօթ հռչակաւոր հայագիրն հետ, ու գրութեան մէջ,՝ «Միվարակաւն թղթակցութիւն Ս. Պաւլոսի եւ Կորնթուցոց, լատիներէն հին թարգմանութիւն եւ հայերէն թարգմ. գլշ. թարգմանութիւն» (Փարիզ 1891):* Այս միեւնոյն բնագիրն նոր, տնկաւ տպագրութիւն մ'ըրաւ Հաւնոք «Ատաւածաբանական-Մատենագրական թերթին» մէջ (A. Har-nack, J. Theol. Literatur-Zeitung 1892, Nr. 1, p. 7—9) Գարիէր Պերթեի Տրատարակութեան վրայ խօսած ատեն: Միշտին ձեռագրին գիտնա յաջորդեց անմիջապէս երկրորդ մը: Ուսուցչական Պրաթէք (Bratke) ի Պան՝ ուշագիր եղած էր որ անմիջականիս լատիներէն բնագիր մը կը գտնուի Նաեւ Լաօնի (Laon) Տրատարակց գրատան մէջ, Ասոր Տրատարակութիւն կաւ: «Ատաւածաբանական-Մատենագրական թերթին» մէջ, ու վերեւագրով,՝ «Լատիներէն երկրորդ բնագիր մ'անվաւր թղթակցութեան Պաւլոսի առաքելոյ եւ Կորնթուցոց» (Theol. Liter-Zeit. 1892, Nr. 24, p. 585—5 8: Ein zweiter lat. Text des apokryphen Briefwechsels zwischen dem Apostel Paulus und den Korinthern.)

Բ.

Միկնոթիւնը Կորնթուցոց Գ թղթին:

Ս. Հարց ժամանակն Կորնթուցոց Գ թղթին մի միակ Մեկնութիւն ծանօթ է, Ս. Եփրեմյն: Այս նախնաւոր աւորներէն լեզուաւ գրուած Մեկնութիւնը կորսուած է, բայց պահուած հայերէն հին թարգմանութիւն մը, որ Տրատարակեցաւ առաջին անգամ Ս. Եփր. հայերէն թարգմանութեանց մեղէ հասած Մատենագրութեանց (չորեքհատոր) Տրատարակութեան մէջ 1836ին ի վենետիկ՝ սա վերնագրով՝ «Մարմին Եփրեմի Մատենագրութիւնը» երրորդ հատորին մէջ կը գտնուին Մեկնութիւնը Պաւլոսի թղթոց, եւ ասոնց մէջ (էջ 116—123) կը գտնուի Մեկնութիւն մը «Աւ. Կորնթուցոց երրորդ թղթին, եւ այն՝ Նաեւ իւր գրիւքն իբրեւ երրորդ թղթով աւ. Կորնթուցոց ուղղութեան երկու կանոնական թղթերէն ետքը եւ Գաղատացոց թղթին յառաջ: Կորնթուցոց Գ թղթին Մեկնութեան այս ճառուածը մտաւոյն ժամանակներս միայն թարգմանուեցաւ՝ գրեթէ միաժամանակ եւ իւրաքանչեւ անկախ երկու գերմանական թարգմանութեանքը: մին հայագիր Ս. Եփր. Կանայնայնէն զոր սրբագրած է ուսուցչականն Հ. Հիւզման, Յսմի սա գրութեան մէջ՝ «Պատմութիւն Կանոնի Կորնթուցոց» (Zahn, Geschichte des neu-

testamentlichen Kanons, II, 1891, p. 595—606.) եւ միւսն իւր թարգմանուած «Ատաւածաբանական Եւսմանութիւն» մէջ. (Theol. Quartal-schrift, 1890, p. 627—639.) Եփրեմի ամբողջ այս հատորին՝ ուսոյ Պաւլոսի բովանդակ թղթոց լատիներէն թարգմանութիւն մ'ի Հարց Միկնութեանց վենետիկ լոյս տեսաւ 1893 տարին: Այս գրքին մէջ (— որուն վերնագիրն է S. Ephraem Syri Commentarii in epistolas S. Pauli nunc primum ex Armeno in Latinum sermonem a Patri-bus Mekhitharistis translati, Venetiis 1893) կը գտնուի Կորնթուցոց անվաւր թղթին թարգմանութիւնը յէջ 117—124:

Պաւլոսի թղթոց Մեկնութեան յիշեալ Տրատարակութիւնն եղած է մի միայն, բայց շատ հին ձեռագիր մը վրայէն, որ գրուած է Հայոց թղթակցութեան Նիւր տարին, այսինքն 999ին Յ. Բ.՝

Յունի «Միվարակ թղթակցութիւն Պաւլոսի եւ Կորնթուցոց» ընտանիքեան (ի «Պատմութեան Կանոնի» նոր կտարականի, Հար. Բ. էջ 592—611) վրայ մտադրութեան արժանի տեղեկատուութիւն որ լոյս տեսաւ «Հաւեյն Աւետիս» հայերէն թղթին մէջ (1891), թիւ՝ Յուլիս, Օգոստոս եւ Սեպտ.՝) Այս երեք յօդուածներուն իբրեւ հեղինակ տարագրուած է Հ. Ե. Տ.՝

Պատմաւ մը չկայ տարակուսելու Մեկնութեան հարագրատութեան վրայ՝ իբրեւ գրութիւն Եփրեմի: Հատաւորն չէ Գարիէրի յայտնած այն կատկածը թէ Եփրեմայ անուամբ Մեկնութիւնս յօրինուած ըլլայ հայեր ուրեմն հայերէն թարգմանութեան բնագիրն համեմատ:՝ Մեկնութեան շատ տեղ բոլորովն ուրիշ բնագիր մը գուշակել կու տայ ըստ զայն, զոր հայերէն թարգմանութիւնը (Կորնթուցոց Գ թղթին) ունի: Ե (— Եփրեմայ Մեկնութիւնը) պահած է յաջորդ տեղերու մէջ ըստի մը բան, որ կը պակսուի (— Կորն. Գ թղթոյն հայերէն թղթը. ի Ս. Գիրս) Հ բնագիրն մէջ, եւ որոնց նախնական ըլլալը կը ցուցուի կամ՝ խաղիկ կարգէն կամ՝ Լ՝ (— Միւնիկ լատիններէն բնագիրն) եւ Լ՝ (— Լատին Լատ. բնագիրն) ձեռագիրներէն. այսպէս Վ, 1 «Ի Տէր» (կամ՝ «Տէր») Ա, 8 առողին վերջին մասը (զոր Հ բոլորովն չունի)՝ Ա, 13 եւ Ա, 14 առողներն մէջ ամբողջ տող մը, որ չունի՝ բայց պահուած է ի

* Սա յատուածը քնազրին մէջ մնաց նոս գտնուեցնել: Վերջնաւոր դրած որ գրքին վերջը «Եւսմանածոց, մէջ (էջ 98—100), ուր գրքին յօրինմանն ետքը պէտք եղած Եւսմանածոց եւ փոփոխութիւնը ըրած է:

ԹԻՐՊՐ.

1 Եփրեմայ Պաւլոսի թղթոց Մեկնութեան նոր ձեռագիր մը, որուն մէջ կը գտնուի Կորնթուցոց Գ թղթի Մեկնութիւնը, կը գտնուի ի Յփրեմ Ղերսիսեան Գարիէրի գրատան մէջ: Այս հայագրական թիւ 6 ձեռագիրն է գրուած 1758ին, որուն մէջ Կորն. Գ թղթին Մեկնութիւնը յէջ 878—891: Այս տեղեկութիւնն առած եմ Ս. Կանայնայնէն գրեթէ՝ Եփրեմիսեան Գարիէրի հայերէն Ձեռագրագր Յարգմանի (Եփրեմ 1893, էջ 20 եւն), որ աշխարհագրորդ հայերէն լեզուաւ է բայց Նաեւ գրեմ: վերնագիր մ'ունի:

2 Մեղ, էջ 6, Կուն. 3: Գարիէրի միւս ամա տարակութեան կտաւածը թէ Կորնթուցոց Գ թղթին Մեկնութիւնը կը պակսի Եփրեմի ձեռագիրն մէջ, տես Եսմ, Պատմ. Կանոնի եւ Բ, (1892) էջ 1017:

* Այս ընտիր երկասիրութեան վրայ ընդարձակ խօսած մեր այլուր. տես Հանդես 1891, Թ. 11, էջ 345—346:

ԹԻՐՊՐ.

1 La correspondance apocryphe de S. Paul et des Corinthiens, ancienne version latine et traduction du text armenien. par A. Carrière et S. Berger. Paris 1891. — Գրաւ լոյս տեսաւ ի Revue de théol. et de philos Tome XXIII (Lausanne.)

1՝ եւ Լ՝ Բ, 5 «լաւով» Գ, 6 «մարմնով» Գ, 10 «Քրիստոսի» Գ, 11 «պաշտներն» (յամ «պաշտներն») նշոյնով «մարդկան» Գ, 37 «Հուր է ընդ նմա», Ընդհակառակ է ունի լուսանայադու-թիւն մը, զոր Ե շուրհ, այսինքն Գ, 9 տեղւոյ յաւելումը՝ «Հայր Տեառն մերց Յիսուսի Քրիստոսի», Ե ունի անկան յաւելում մը Է.էն աւե-լի, այսինքն Գ, 13 «Ջերմանքմ» Եփրեմայ թով, զոր Եփրեմ անշուշտ իւր ասորերէն բնագրին մէջ կարգացում է, թէ Էն այս յաւելումն ինչո՞ւնական ըլլալը տարակուսական ըլլայ։ Աօիէ զատ Է եւ Ե լիովին տեղան տարբերութիւններ կը ցուցնեն ծանրակշիւ գաղափարաց մէջ. այսպէս Գ, 20 կը կարգայ Եփրեմ «Հաւատք» փեւ. «ուսումն» ըստ Հ. Գ, 3, «Գծողք» փեւ. «անդունք» ըստ Հ եւ Հայերէն թարգմանութեան Յովնան, Բ, 6.) — Գ, 6 «կարգ» փեւ. օրէնք (Հ.) Վերջապէս Է թարգմանուած եւսն սիսանքը ունի, եւ Եփրեմ ուղղը ընթերցումը կը ներկայացընէ. այսպէս Գ, 37 խօսքին մէջ Է բարդովին այլալայալ կը ներկայա-դրեն Եփեմ. Բ, 12 տեղէն վայալութիւն բերումը, փոխ Եփրեմայ թով որոշ կեցած է ճանաչելի կեր-պով, Գ մասնաւոր Գ, 32 խօսքին մէջ Է յայտնա-պէս ասորի սկզբնագրին մէկ սխալ Հասկացողու-թեան արբեւնըն է, որմ ապտ է Եփրեմ։ Բայց արդէն Մեկնութեան ամբողջ սճն ու ասացումը կը ցուցնեն որ ասորերէն ծագած թարգմանու-թիւն մըն է։ Մասնաւոր թէ կընաքը թայլ մ'ալ յառաջ երթալ եւ Հաստատել թէ թարգմանու-թիւնն է գարուն առաջին տասնեակներուն՝ այսինքն Հայոց զբի գիտին եւ Ս. Գրոց յուսարին Գ Հայ-երէն թարգմանուելու մէջ տեղ անցած ժամանակ կամիւնցին ընծայել եւ թէ Հաստատութեամբ։ Սակայն ուղիղ է նաեւ այն որ Եփրեմայ Մեկ-նութեան Հայերէն թարգմանութիւնն յետոյ սրբ-բարգրում ըլլալու է Պաւղոսի թղթոց Հայերէն թարգմանութեան Համալու, եւ այն այնպիսի ձե-նագրի մը Հետեւելով՝ որ անձով կերպով ազգա-կից էր Չօհրապի գործածած Վ՝ ձեւագրին Հետ։ Վասն զի այսպիսի գործողութիւն մ'ենեւագրելով միայն կրնայ մեկնուիլ այն իրողութիւնը որ Եփրեմ եւ Վ՝ ձեւագիրն մէկ կողմանէ բարդութիւն կը Հա-մանային ամենէն աննշանակ իրաց մէջ, միւս կող-մանէ կը շեղին իրարմէ՝ եւակն կէտերու մէջ։

Հ. Գր. Վ. Գալէմբերեան բարեհաճեցաւ Տարգրել որ Վիեննայի Միթիթարեանք Մատե-նադարանին թիւ 104 ձեւագրին սա տեղեկու-թիւնն կը կրէ (էջ 336). «Իսկ զի ասացաք Բ թուղթն գրեալ առ Կորնթացիս, առ թէ եւ երրորդ եւս ի Պոլոսի գրեցաւ առ Կորնթացիս, եւ քան այժմ՝ ի տեղին տեղին, զոր թէ կամիցի որ գտնենի զպատճառ երրորդ թղթին, Կ. Եփրեմ ուսուցանէ իրաւապէս», Նշել ձեւագրին 351 էջն սկսեալ Եփրեմայ Մեկնութիւնը ի մէջ կը բերուի՝ Համայնէն Վենեակոյ տպարարութեան բնագրին, թայց մինչեւ թղթին սկիւրին — Ձեւագրին օրի-նապատ է ուրիշ ձեւագրէ մը, որ 1725 ին գրումն էր. իսկ ըսն զբրին թարգմադրէն է՝ «Գիրք Պատճառաց» (— անշուշտ կանոնաբան Ս. Գրոց իւրաքանչիւրին գրուեալն վրայ ծանուցով —)

եւ Միջին դարերն է, մանաւանդ թէ՛ ըստ Հ. Գր. Վ. Գալէմբերեանի կարծեաց՝ Բ գրքին ըլլա-լու է։

Եփրեմայ Մեկնութիւնը ծայրէ ծայր նոր կերպարանափոխութիւն մը կրած է Միջին-դարու մէջ Յովհ. Կաթիկ Վարդապետէն, որ իւր ծննդեան գաւառին անուանէն առեալ՝ Որդնէջ կը կարգուի։ Այս անձը՝ ԺԳ դարու անուն ունեցող աստուա-ծաբան մը († 1388) իմիջի այլլալ թողուցած է նա-եւ Պաւղոսի թղթոց Մեկնութիւն մը։ Գրու-թիւնն, որ ցայսօր անտիպ ձեացած է, կը գտնուի Փարիզի Ազգային Մատենադարանի ձեւագրաց մէջ, Ձեւագրային (Nr. 17 fonds. arm.) նոսրորդը գրուութիւն մըն է ԺԷ դարին, որուն մէջ թիւ 69—72 կը գրաւէ անկաւոր թղթակցութեան բնագիրն եւ թիւ 72—75 Մեկնութիւնն։ Վեր-ջինս վերնագրին մէջ որոշակի իբրեւ. «Եփրեմ ասու-ցեալ» կը նշանաւորի։ Կարեւոր է իմանալ թէ Յովհ. Կաթիկ Որդնէջի կը Մեկնութիւնը յօրե-նելու համար Ս. Եփրեմայ Մեկնութեան ասու-րերէն սկզբնագիրը թէ Հայերէն թարգմանու-թիւնն առեւն աւելցած է։ Եւրոպայի Մեկնութեանց ասուցնայ կողմն կ'ըլլեն ծանրակշիւ բայց ստակաւն ոչ բարդովին Համոզել պատճառներ։ Թ. Կաթիկ կը կարգայ (Գ, 9) «Մատուած աշխա-հաց» եւ նաեւ (Գ, 20) «Հաւատան», Եւրոպ ասուցեանց ալ համապատասխանող խօսքեր կը գտնուին միայն Եփրեմայ թով եւ Լ՝ բայց Հայ-երէնի եւ ոչ մէկ ձեւագրին մէջ ամենապայման-նաւ մ'անաւամբ չկայ ասոնց։ Եթէ չենք ուղղը բնագիրն որ Յովհ. Կաթիկ կ'որոշեցաւ թ թուղթը Եփրեմայ Հայերէն թարգմանութեան համեմատ կցկցած է եւ կամու չեղած թղթոյն ի հնոց աւ-անգալ բնագրով՝ զոր անշուշտ իբրեւ Հարազատ կ'ընգուենէր, այն աստի պէտք է հետեւեցնեն որ ինչն ասորերէն թարգմանած է եւ ուստի է Պոլոսի թղթին թարգմանութիւնը մինչեւ ԺԳ դարու մէջ ստակաւն կեցած էր ասորերէն։**

Գ.

Միջնադարեան սկզբնական շրջանը։

Արդէն բւիքն որ Եփրեմայ անուն կրող Մեկ-նութիւնն առանց տարախոսի ասորերէնէ թարգ-

* Այս կտորն ալ «Յանկուածոց» մէջ զրօք էր շնորհակալ (էջ 98—99)։ ԹԳԿՄ.

** Այս կտորին պատճառաւ իմն շուրհ. վասն զի անկարելի է ընդունիլ որ Յովհ. Որդնէջի մը ԺԳ դարուն՝ ասորերէն տեղեկն ըլլալու եւ ասորերէն գործ-ածէր Եփրեմայ գործընդ յայնքնեմը թողած։ Որոտ-նեցին պատճառաւ քայլ Գ յայնքէն ուրիշ գրակաւ լեզուի՝ յունարէնի կամ ասորերէնի տեղեկալ չէր, ուս-տի եւ ինչ գրութիւնը պարզապէս Լուծմունց են այնի-պալ կը ընդ գրութիւնն թարգմանուած զորս, այսպէս՝ Պորփիւրի, Արեւստուղի Հայոց ծանօթ գրութեանց են։ ԹԳԿՄ.

1 Չախնայն Գ Հայոց Պատմութեան մէջ (Գ, 186) Յովհ. Կաթիկի նկատմամբ կ'ըսէ թէ որդի էր ինչոպիսի իւրեւ Վարդապետի զի զեն Որդն գաւառին, իւր ուսմանը ըստ Եփրեմայ Նշոյնի Արքայապետի վարդապետ ասկ Գալուստի վարդին մէջ։ Վերջէն կ'աւանդեն Սինեայ նահանգի Սաբայի մէջ Կաթիկի մէջ. եւ բացմանը առա-կեանքն ունէր։

մանուած է: Բայց նաեւ թղթակցութեան հայերէնը եւ կրկին լատինականը ալ ասորերէնէ ծագած են:

Թեւեւ հայերէնին ունի մէջ չենք գտնիր բացորոշ հետքեր ասորերէն սկզբնագրի մը, սակայն բանի մը լեզուական յատկութիւնք չիւն շատ համահասկածութեամբ իր նպատակն ասորերէն սկզբնագրի մը հետեւցնելու: Այսպէս են ու բանադուլութիւնք՝ առին տարան (Բ, 1) եւ՝ բաշխեաց արիւ (Գ, 10), որոնք ասորերէն լեզուի համահասկածութեան սովորական են: Գարձեալ Բ, 2 խօսքին մէջ՝ «էբրե» մասնիկն այն առէն յարմար իմաստ կու տայ, եթէ հետեւողական իմաստով զորածուռն բնդ ունիմ» սովորական «հիւ» բառին տեղ: Արդ «էբրե» եւ «հիւ» բառերու իրարու տեղ զորածուրը մասնաւոր իրեն լեզու մ'որոն մէջ միեւնոյն մասնիկը թէ հետեւողական եւ թէ բազդատական իմաստ ունի, ինչպէս է ասորերէնի մէջ, որ «ի Գ... եւ այն» Գ (ա) եւ, իսկ) կրկին նշանակութիւն ունի, — բայց նաեւ յունարէնի մէջ՝ որ «ն միեւնոյն նշանակութիւնք ունի եւ որ իբրեւ հետեւողական մասնիկ աներեւոյթ մը կ'ուզէ, ինչպէս է նաեւ էբրե» բառին համար յիշեալ տեղը (նմանութեամբ հիւսբառերն): — Ուրեմն հայերէն բնագրին մէջ չենք գտնիր լեզուին ապահով լեզուական նշաններ ասորական ծագման նկատմամբ: Սակայն այսպիսի նշաններ կ'ընծայէ ուրիշ տեսակներին մը, անվանաբականին հեղինակին զորածածա Ս. Գրոց կոչմանց համեմատութիւնք: Հեղինակը զորածածա է բազմութիւն կոչմանը, մասնաւոր Գործը Առաքելաց զգրէն եւ Պաշտօնի թղթերէն: Եւ այս ծածկեալ կոչմանց մէջ կան այնպիսիք, որոնց ծագումը չի կրնար բաւականապէս մեկնուիլ ոչ հայերէն եւ ոչ յունարէն Առաւանակներէն, այլ ասորականներէն: Սա խօսքը (Բ, 3) «Եթէ վաճառեալ էի եւ ընդ Տեառն էի» կոչումն է Բ. Կոր. Ե, 8 տեղէն ուր յունարէնը բաւականա՞յ՝ ունի (ἐξόχησθαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδηγῆσθαι πρὸς τὸν Κύριον), որուն ծարարութեամբ նմանալ է Ս. Գրոց հայ թարգմանիչը, («Ելանել է մարմնից ասի եւ մտնել առ Առաւանակ») Ընդհակառակն Պեշիտթայի հրատա-

րած է բաւականապէս եւ թարգմանած պարզապէս «զի ելուցիք ի մարմնից եւ լիցուցի առ Տեառն մերում» Արդ այս վերջին յայտնապէս աւելի մերձաւոր է վերոյիշեալ Բ, 8 տեղից կոչման քան թէ յունարէնին ընթերցումը: — Գ, 13 կ'ըսուի. «Եւ առաքելաց ի Էփեսոս ճանաչեաց զհայերն սուրբի ի պոս» Ս. Եւսի խօսքը կոչումն է մի միայն Գաղատա. Գ, 4 տեղիցն, որ է բոս յունի» ծէ ծէ ինչպէս տն յիշարա տն յիշարա տն յիշարա, էξασπείλειν ὁ θεὸς τὸν οὖνον αὐτοῦ. Արդ կոչմանցը Գ թղթին «ի Էփեսոս ժամանակաց» բնից համապատասխանելը, է հոս տն յիշարա տն յիշարա խօսքին, սակայն եթէ վերջին ունեցած ըլլար հայն իւր առջեւ, չէր թարգմանէր ապահովապէս «ի Էփեսոս», այլ Ս. Գրոց հայերէն թարգմանութեան պէս բառ առ բառ «լուսն ճամնակին» (Գաղ. Գ. 4) Այլ իբրեւ եկին լուսն ճամնակին, առաքելաց Առաւանակ զորին իւր» Ընդհակառակն Պեշիտթայի մէջ կոչման առաջին մասն է լուսն օրօնաւ ալ լուսն օր օր օր օր (շուրջման) կրնայ թէ «ի Էփեսոս», եւ թէ «լուսն», իմաստով առնուի: Վերջին իմաստով զորածուռն է բառն՝ օրինակէ համար ասորի նոր-կտակարարն ուս տեղիք» Եբր. Զ. 16, է, 3. Ժ. Գ, 7. Արդ որովհետեւ չի կրնար ցուցուիլ թէ յունարէն յիշարա բառն ալ «Էփեսոս» կրնայ նշանակել, իր հետեւցնիչներ որ Գաղատացուն յիշեալ կոչումն ասորերէն լեզուաւ եւ ոչ յունարէն առջին ունի հայր:

Նոյն կարգին՝ բայց ոչ միշտ նոյն ասորականի ապացուցական են Գ, 36 եւ Գ, 40 տողերը: Առաջինը կոչումն է Գործ. Առաք. Ե, 53 տեղից, որ յայն ու Ս. Գրոց հայ թարգմանութիւնք միասին են բերելով՝ «Այլ տեղ զորէն է երաման հրեշտակաց» (εἰς διαταγὰς ἀγγέλων.) Սակայն կործանացը Գ թղթին մէջ ասոր նմանեալ խօսքն է՝ «որպէս ընդտարբ զորէն է յեւթան» (մարգարէիցն) — ուստի փոխանակ «ի երաման» (εἰς διαταγὰς) ընթերցման «ի յեւթան» Արդ վերջին յունարէն բնագրին մէջ նշուիլ էր լուսնի, բայց ունի Պեշիտթայի մէջ՝ «Եւ տեղ զորէն է յեւթան» (Այլ ուս յա) հրեշտակաց, Յայտնի է որ «ի յեւթան հրամանին» բացարձակութիւնը հայրն «ի յեւթան, բերելու աւելի մերձաւոր է քան յունարէնի ապացումը: — Գ, 40 տեղից մէջ Առաքելային օրհնութեան բանաձեւը («Խաղաղութիւն եւ շնորհք») այնպիսի ձեւով է, որ Ս. Գրոց յունարէն բնագրին եւ Ս. Գրոց հայ թարգմանութեան մէջ երեքը չի տեսնուի, բայց քանի մ'աւելած իր տեսնուի Պեշիտթայի մէջ, Յունարէնը աւ բանաձեւերն ունի՝ կամ չորսն չաւ յիշողն («Շնորհք եւ խաղաղութիւն» այսպէս՝ Լուսն. Ա, 7. Ա. Կոր. Ա, 3. Բ. Կոր. Ա, 2. Գաղ. Ա, 3. Եփես. Ա, 2. Փիլ. Ա, 2. Կղզաց. Ա, 2. Ա. Բ. Բ. Ա, 1. Բ. Բ. Ա, 2. Տիմ. Ա, 4. Փիլիմ. 3.) կամ չորսն, չեւթան, յիշողն («Շնորհք, ողորմութիւն, խաղաղութիւն» այսպէս՝ Ա Տիմ.)

1 Հմմտ. Th. Nöldeke, Syr. Gramm. (1890) § 337 A.

2 Սա խօսքն է սիրելի առ զայն թուղթն Պաշտօն, թեպէտ եւ ինքն ի կարգին էր վառն Առաւանակիցը: Ազգորդից ինչ, էբրեւ ճանաչուլ նա զպաշտօն, եւ սուգ առնու վառն բանից, զոր լուսն է — Ռեքը իր թարգմանէ՝ so vergass er doch der Bande, Գաղթիք յամանայն զպաշտօն իւր զպաշտօն իւր: Comme s'il eût oublié ses liens. Բայց նաեւ հոս միայն էր զորս ուր էբրեւ իր թարգմանական մասնիկ չի կրնար աներկուցի մ'առնուի: Վերջը խօսքին արձանագրական կարգը իր պատճառէ վերին հետեւ. զպաշտօն մասնիկ նկատուլ, որուն մասնաւոր կ'ընէ արտաքրուստ նաեւ աներեւոյթ:

3 Այն տեղեաց որոնց լեզուն ասորերէնի հետք չի կրէ, կարգին համարելու ենք նաեւ առ տեղիք Գ, 8 եւ Գ, 15: Առաջինը մէջ առաքարանութիւն եւ «նա իր» (Հմմտ. «Այլ վ Տիմ Բեառն զպաշտօնից արարցէ զաւուստ իւր» են) — երկրորդն մէջ՝ որ յարարեալականը. — Հմմտ. «Սի կարաւանայ մարտնիք, որ չարարողաց յարի լինել լարն են» — որ հոս (զտեւ ԻԲ) ձեռագրաց մէջ իբրեւ բարբոսին անհոյսով մասնիկ նկատուած է:

— Սա օմնիթիւթիւնն առնուած է «Յաւելուածոց» մասն. (տես էջ 99.)

1 Նաեւ Եփես. Ա, 10 խօսքին մէջ յիշարա բառը «լուսն թարգմանած է Առաւանակէ հայերէն թարգմանութեան մէջ:

Ա. 2. Բ 8իմ. Ա. 2.) Ընդհանուրական Պեղծութային մէջ երեք տեղ հակառակն է բանաձեւեր բառերու կարգը, այսինքն՝ Հռոմ. Ա. 7. Եփես. Ա. 2. Կոր. Ա. 3, ուր բանաձեւն ճշդիւ այնպէս է՝ ինչպէս Կորն. Գ թղթինը (Գ. 40), որ է $\text{ἡμεῖς ἵνα} (= \epsilon\iota\rho\eta\gamma\eta\chi\alpha\iota\ \chi\alpha\rho\iota\varsigma = \text{“իսկողնուինք քեզ”})$, եթէ է չենք ուզիր այս համակայութիւնը պատահական համարել, պէտք ենք հետեւեցնել որ Կորնթացւոց Գ թղթին հեղինակն ասորերէն Ա. Գիրքը գործածեւ է եւ ոչ թէ յունարէնը:

Պերժեհի գտած լատինէն թարգմանութիւն ալ (1.) ասորերէնէ թարգմանուած է, ինչպէս կը ցուցնէ ամենէն յառաջ Գ. 9 տեղը: Հասկերգորին մէջ կար այնպիսի բառ Ժ՝ որ “ամենազոր” կը նշանակէր. ինչպէս յայտնի է Եփեսմէն (“այն որ ամենազորն է”) եւ 1² ձեռագրէն (omnipotens). Արդ այնու որ 1² “ամենազոր” զարգաբան այստեղ *omnia tenens* (“ամեն բան բռնող”) կը փոխարէ (եւ ոչ *“omnipotens”*, ինչպէս գրած է Գ. 12 տեղւոյն մէջ), անտարակուսելի կերպով կը ցուցնէ որ ասորերէն բնագիր Ժ՝ ունէր: 1² վասն զի նոր կտակարանի Պեղծութային թարգմանութեան մէջ παντοκράτωρ (ամենազոր) բառն ինչպէս արդէն Քաթիէի Միքայէլիս մտադիր բրած են (Lexicon Syriacum, 1788, p. 25) միայն ܐܠܗܐ կը թարգմանուի, (սեւ օրինակի համար՝ Բ. Կոր. 2, 18. Յայտն. Ա. 8.), որ կը նշանակէ “ամեն բան բռնող”, ուստի — *omnia tenens** եւն. 30

Նաեւ Պրաթէքի հրատարակած լատիներէն բնագրին (1²) ասորերէնէ թարգմանուած ըլլալը կը ցուցնէ առ խօսքը (Գ. 2) *In multis quae mihi, non ut oportet, eveniunt* (“ի բազում իրս” որ ինձ, ոչ որպէս արժան է, գրկուին”) Այս նորահայտ թարգմանութիւնն այն ատեն միայն գահացողէ կերպով կը մեկնուի, երբ բնագրինը որ հոս ալ (ինչպէս ի 1²) ի վկայութիւն բերուած է Բ. Կոր. Բ. 4 խօսքն ըստ Պեղծութային թղթին խաբարկիցն Ս. Գրոց Բ. Կոր. Բ. 4 տեղէն միայն լաւ ալ լաւ բառերն առնելով (— որ բառերը կը գտնուէին՝ պէտք ենք ենթադրել՝ նաեւ 1² թարգմանութեան բնագրին մէջ —) կրնար ըլլալ որ թարգմանիչն, որուն ծանօթ կը յունարէն լեզուն՝ մանաւանդ թէ աւելի ծանօթ քան ասորերէնը, այն բնիկ ասորերէն լաւ ալ (անուստի) բառը յունարէն փոխառնալ կործած է եւ ասուցաբանութենէ վերջածած ըստ իւր կարծեաց $\alpha\nu\theta\upsilon\sigma\iota\alpha$ (այն՝ որ ըլլալու չէ), եւ այսպիսով ի հարկէ թարգմանած *in multis, qui mihi, non ut oportet, eveniunt*. Կարծեմ թէ 1² թարգմանութեան հեղինակն արգեսմէք յոյն մէն կը կամ յունարէն

խօսող ասորի մը, որուն այնպիսի բնագր չէր 1² տիներէն չեղուն: Ասոր ապացոյց են շատ տեղեր. մերթ կը գործածէ լատիներէն բառերն անսովոր նշանակութեամբ (— այսպէս Ա. 11. *communianis*, Գ. 14 *praecedentibus*. Գ. 10, 23 *pronuntiare*. —) մերթ ծոռոմ, լատիներէնի խորթ աստղածնէն (— այսպէս՝ *omne stadium adhibe*, Գ. 25 *resurgunt in voluntatem Dei*, Գ. 25 *marina bestia*). մերթ զաղափարներն անյաւոյզ կերպով կը բացատրէ, (Գ. 10 *salvum esse*). Միւս կողմէն նշան է այն բանին՝ թէ յունարէն կը խորհէր, երկու անգամ *anastasis* բառին գործածուիլը (Ա. 12. Գ. 24) փեւ. Լատիներէն *resurrectio* սովորական բառին, կը ինքն ալ գործածուած է. (Գ. 35.) Ասոր փայ աւելցնելու ենք այն կէտը՝ զոր շորս բնագրը (Հ. Ե. 1² եւ 1²) փայ ալ կը գիտենք, այն որ ասորերէն (եւ մեծաւ մասամբ միայն ասորերէն) նախարանգիր Ժ՝ ներմագրելով գահացողէ կերպով կրնար յաճախ մեկնել շորս բնագրաց ալ իրարմ չեղող բնթերցումները: Ա. 2 տեղւոյն մէջ 1² ունի *verbis adulteris*, 1² *corruptis verbis*, եփր. “ապականեալ բանիւք” Եւ “հրապուրջ են ապականեալ բանիւք”: Արդ շորս ալ յառաջ եկած են ասորերէն ܠܡܥܪܐ բնթերցումն: — Ա. 15 տեղւոյ մէջ 1² եւ 1² կ’ըսէ *nuntiorum*, իսկ Ե եւ Հ “հեղուհեղ”: Լատիներէն բառը (*nuntii*, առաքեալ) կը համապատասխան ասորերէն ܡܠܝܚܐ (շինի, առաքեալ) բառին, իսկ հայերէնը (“հեղուհեղ”) ասոր. ܡܠܝܚܐ (շինի, հեղուհեղ) բառին: Յայտնապէս նախնական լինէն (“հեղուհեղ”) բնթերցումն աղաւաղած եղած էր լատին (առաքեալ) այն իմացութեան մէջ, որմէ են 1² եւ 1² թարգմանութիւնը. — . . . * Գ. 4 տեղւոյ մէջ 1² եւ 1² կ’ըսէ *tradidi vobis* (առաքեալ չեցի ձեզ) Հ եւ Եփր. “առաքեալ ձեզ”: Արդ “առաքեցի” եւ “առաքի” կրկին նշանակութիւնքն միացած են ասորերէն ܠܡܥܪܐ (Ա. Կոր. Ժ. 3), մայց ոչ յունարէն παρεδωκα աստիճան մէջ. — Գ. 10 կ’ըսէ 1² *consolatus* (փխրեցուց). 1² *staturat* (կամեւ). Հ եւ Ե “կամեւ”, Արդ ասորերէն բայս լաւ կը նշանակէ “խնդրեաց”, ուստի — *staturat* եւ “կամեւ”. Զորհակառակն լաւ ալ (փխրեցուց. Գ. 2) որ Բ. Կոր. Ա. 4.) Ուստի 1² ձեռագրին նախարանգրին մէջ լաւ (խնդրեաց) բառն աղաւաղած էր լաւ (փխրեցուց) եւ կամ թարգմանիչը այնպէս սխալ կարգացրէ . . . :

Այս ամենը կշռելով՝ երբեք հաստատուն եղականացութիւն նկատելու ենք՝ որ ցոյց տալիս կ’ընդունուի մեր բնագրին ասորերէն լատինացած լին: Ասիկ դեռ եւս չէ հետեւի թէ թուղթը նախնաբար ասորերէն գրուած էր. վասն ինքար ասորի մը թուղթ յունարէնէ թարգմանել եւ Ս. Գրոց իր ծանցած ըլլալ վկայութիւնքն ասորերէն ըստածաշնչին հետ համաձայնեցնել:

* Մատնագրական Հանդիսի (Liter. Rundschau) 1893 տարւոյ մէջ (Թիւ 12, ամիս 367)

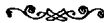
* Հուս եւ յաջորդաց մէջ շատ քան նամատուտի հարկ տեսնել մեր ընթերցողաց համար: ԹԻԳՄ.

* Միտ զորի նոյն նշանակութիւնն ունի նաեւ հայերէն ամենակալ (ամէն բան բռնող) բառն որ կը գործածուի սովորաբար παντοκράτωρ (ամենազոր) տեղ թարգմանութեանց մէջ եւ այլուր: ԹԻԳՄ.

* Հուս նոյնիսկ ունի օրինակներ ալ յառաջ կը քնդէ, զոր աւելորդ համարեցանք հայ ընթերցողաց համար յառաջ քնդել: ԹԻԳՄ.

1 Այս դիտողութիւն պարտական եմ Ե. Նեստլէ (E. Nestle) ասորագէտին, որ հանցաւ ինձ հաղորդել զայն:

Marchese Campo-Santi՝ գրած մէկ մատենախոսութեանէն կ'իմանամ որ իտալացի գիտնական մը՝ Գ. Սավի՝ (Paolo Savi) սա հանգիստագիր գրութեան մէջ՝ «Առ լեւոն Ժ-Գ. քահանայապետ իւր Եպիսկոպոսութեան Յօրհանի առթիւ» (Ad Leone XIII Pontifice Massimo nel suo Giubileo Episcop. Siena 1893) մանրամասն հետազոտած է ի միջի ոլլոյ նաեւ Կորթիացոյ Գ. թուղթը, եւ բնութան է անոր ասորական ծագումն ունենալը, Գ. Ժորախոբար կարէի չեղաւ ինձ այս հետազոտութիւնը տեսնել։*

ՌԻԳՈՐԵԼԻԷ

«Հանդիսի» նախընթաց թուոյն «Ֆելթինը եւ հին Հայոց երգերը» յօդուածին մէջ տպագրութեան տառն ի բացակայութեան յօդուածագրին զեղումներ եղած են՝ թերթին անձկութեանը պատճառաւ. բայց տեղ տեղ թէ իմաստն այլլայութիւն կրած է եւ թէ նիւթերուն շարքը։ Այսպէս՝ երես 232 երկրորդ սեան մէջ Ֆելթինը շորրորդ հաստկոտորին (Վարդգէսի) թարգմանութեան համար «ուղիւ եւ յաւղի է» ըսելէն ետեւ՝ ծանոթութիւն մը գրուած է թէ՛ «Այս հաստկոտորին գերմաներէն թարգմանութիւնն այս է», եւ իր կարգանքը նշանակին Վահագնի երգոյն թարգմանութիւնը՝ փոխանակ Ֆելթինը թարգմանուած Վարդգէսի հաստկոտորին, որ հետեւեալն է։

Fortzog und ging binweg
Wardkes noch jung,
Aus dem Gaue von Tukh,
Am Flusse Khassal,
Kam, liess sich nieder
Am Hügel von Schresch,
Bei der Stadt Artimed
Am Flusse Khassal,
Zu bauen zu bilden
Die Pforte des Königs Erwand.

Իսկ Նայմանին գերմաներէնի դարձուցած Վահագնի երգը պիտի գրուէր երես 231 երկրորդ սեան տակն, ուր նոյն թարգմանութեան վրայ կը խօսուէ։ Հոն այս թարգմանութեան համար կը կարգանք թէ Ֆելթինը թարգմանութեան ունելի ծիլը է, եւ կարգացոյն անշուշտ կ'իմանայ երգին տեղով թարգմանութեան համար, ուր յօդուածագիրը բնագրին առաջին երեք տողերուն համար միայն գրած էր՝ թէ աւելի ծիլը են, բայց մնացածներն անձիլը, իսկ վերջին տողն անհեղեղ. եւ իբրեւ ապացոյց՝ Նայմանին գերմաներէն թարգմանութեան հայերէնը գրած էր մատենախիւ ընելով անձիլը մասերն՝ այսպէս։

Երկեր երկին
(Եւ) երկեր երկին.
Երկեր ծիրանի ծով.

* Այս հատածը ձորին նոս «Յաւելուածոյն» ունէն անուղի (տես էջ 99.) թր'Գ.Մ.

Երկն ի ծովուն ունէր եւ Կարմիրիկ եղեգնիկն, Բնդ եղեգան Բերան ծուռ երաներ, Բնդ եղեգան Բերան բոց եւաներ, Եւ ի բոցոյն խառնաշէ՛ պատանեկիկ վաղեր. Նա հուր է հերո ունէր, Եւ բոց ունէր ի մորուս Եւ աշխուհքն եւ աշխէ՛ էին արեգակունդն։

Ասիկա կը տեսնուի որ ընտղին երեք տողէն վար Ֆելթինը թարգմանութիւնը շատ աւելի ծիլը եւ ուղիւ է քան Նայմանինը։

Երես 232 երկրորդ սեան մէջ, ուր կը մեկնուի թէ Աշուր բառն իբրեւ յատուկ անուն ինչպէս իմանալու է, կը կարգանք այսպէս. «Աշուսն ի վեր ի Մասիս, այս լԱզատ» որ Մասիսին վերերն է՝ — իմա՝ «այսինքն լԱզատ» որ, ենա՝ — Յօդուածին վերջէնթեր տողին մէջ սպրդած եւ տալս գրական վերկապաւ՝ հանրաւ բառը, ուղղելի՛ հորոքը։

Կարեւոր համարեցանք այս ուղղութիւններն ընել։

Հ. Ն. Ա.

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Աշէկ Սրբոյ թարգմանչաց Սահակայ եւ Մեարոպայ տոնին աթիւն տեղի ունեցաւ Յ. Իղժիրեանց կտակի գործադիր Յանձնատեղովոյ տարեկան վերջին նիստը Ղալաթիոյ Եկեղեցոյ Խորհրդարանին մէջ. եւ այս տարուան ներկայացեալ երկասիրութեանց վրայ՝ պատուարժան քննչաց տեղեկագրութիւններն ի նկատ առնելով, հետեւեալները պարգեւի արժանի դատուեցան։

1. Քսան (20) Օսմ. ոսկի «Հայոց պարբերական Մամուլը» անուն գործը՝ Գ. Գարեգին Հ. Լեւոնեանի յԱղեքսանդրուպոլիս, որ կը պարունակէ 1794—1894 հայ լրագրութեան ամբողջութեան վրայ պատմական տեսութիւնք եւ ծանօթութիւնք, որոյ քննիչն էր Կ. Ս. Խլթիւսեան Իֆնտիս։

2. Տսան (10) Օսմ. ոսկի «Հայք յեղևսսրեմուպոլիս Ղլանախլիւանիոյ» անուն գործը Հ. Գրիգոր Գ. Գոլժիկեանի ի Միսրանութեան Միլիթարեան ղիսնայի, որոյ քննիչն էր Գ. Կեր. Տ. Մեկքիսեգեկ Ալքեպիսուպոս։

3. Տսան (10) Օսմ. ոսկի «Հայ Բոչաներ» անուն գործը Գ. Գրիգոր Խ. Վանցեանցի յԱլալքալար, որոյ քննիչն էր Մ. Աղաբեգեան Իֆնտիս։

1 Նայման առիւր խորհանց. յիւ մանգերտաւ տպագրութիւնն ունեցած պիտի որ ըլլայ, ուր խորհուրդ բառն կը գտնուի։